

HZ. YUŞA'NIN DESTANÎ HİKÂYESİNDEKİ VÜCUT SEMBOLLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

THOUGHTS ON BODY SYMBOLS IN THE EPIC STORY OF HAZRAT YUSHA

Mümin TOPÇU

Öz

Makalede Hz. Musa'dan sonra gelen ve Benî İsrail peygamberinden biri olarak kabul edilen Hz. Yuşa'nın Bektaşî metinlerinde zikredilen destanî hikâyesindeki vücut sembollerinden saç, burun, kulak, göz simgeçiliği incelenecektir. Ümmetinin ömrünün kısa olması sebebiyle Allah'ın, Kadir gecesini Hz. Muhammed'e hediye edişini anlatan Kadir suresinin açıklamasında, Hz. Yuşa'nın destanî hayatından bir kesit verilir. Destanda saç simgesi, olay akışında belirleyici unsur olarak ön plana çıkar. Anlatımda saç simgesinin belirleyiciliğinin yanı sıra, saçla birlikte ve saça bağlı olarak şekillenen burun, kulak, göz sembollerini bir simge bütünlüğü içinde çözümlenmeye çalışacağız. Sembollerin anlamlarını doğru tespit edebilmek adına; önce, Hz. Yuşa'nın kaynaklarda yer alan tarihî kişiliğine odaklanacağız. Tarihî kaynaklarda galibiyetlerle örülü geçmişi olan Hz. Yuşa'nın hayatında bir olumsuzluğu, yenilgiyi ifade eden saç ile bağlama simgesiyle anlatılan destanî kişiliğinin mukayesesi sonucunda, destanî anlatı ile tarihî yaşamının kesiştiği noktaları tespit ettikten sonra; saçın fonksiyonlarına, bilinçdışı ve kültürel yönlerine odaklanarak; burun, kulak ve göz birlikteliğiyle çözümlenmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hz. Yuşa, bağlama, çözme, saç, burun, kulak, göz.

Abstract

In our article, the symbolism of hair, nose, ear and eye, which is one of the body symbols in the epic story of Hazrat Yusha, who came after Prophet Moses and is accepted as one of the prophets of Bani Israel, will be examined. A section from the epic life of Prophet Yusha is given in the explanation of the chapter of al-Qadr, which tells about God's gift of the night of power to Prophet Muhammad due to the short life span of his ummah. In the epic, the hair symbol comes to the fore as a determining factor in the event flow. In addition to the determination of the hair symbol in the narrative, we will try to analyze the nose, ear and eye symbols, which are shaped together with and depending on the hair, within a symbol integrity. In order to determine the meanings of the symbols correctly, we will primarily focus on the historical personality of Hazrat Yusha in the sources. After determining the intersections of the epic narrative and his historical life, as a result of the comparison of the epic personality described with the symbol of hair, which expresses a negativity and defeat in the life of Hazrat Yusha, who has a history woven with victories in historical sources, focusing on the functions of the hair, unconscious and cultural aspects, nose, ear and eye I will try to analyze.

Keywords: Yusha, tying, eye, hair, nose, ear, eye.

1. GİRİŞ

Destan kelimesi sözlüklerde kutsal kahramanların olağanüstü yaşamlarını anlatan lirik bir edebî tür olarak öne çıkar. Batıda epope denilen bu türün dünyada en klasik örnekleri olarak İlyada, Şehname, Kalevala ve Manas kabul edilir. İkinci tür destanlar ise kahramanlık hikâyelerini veya herhangi bir olayı konu alan, genellikle halk şairlerince kaleme alınan koşma tarzında ve hece ölçüsüyle yazılan şiirlerdir. Üçüncü destan türü ise çağdaş edebiyatımızda biçim ve içerik yönünden geleneksel destanlardan farklı olarak kaleme alınan uzun kahramanlık şiirleridir (Akalın, 2005: 510).

Destanlar, Hz. Âdem ile ilgili yaratılış hikâyeleriyle başlamış, peygamberlik geleneğinin, yani Hz. İbrahim ile Nemrut, Hz. Musa ile Firavun, Hz. Yusuf ile kardeşleri, kadınlar ve putperestlik ve Hz. Muhammed ile müşrikler üzerinden anlatılan, kısaca *ilahî olanla yerel olanın*, günümüzde ise *dini olanla felsefi olanın* konu edildiği anlatılardır. Ana hatları *bu ikilik üzerine* kurulu destan geleneği; tüm insanlığın mücadelelerinin anlatıldığı en eski, en önemli ve hacimli anlatı geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanlar, insanlık tarihinde edebî türün ilk örneklerini teşkil eder. Türk edebiyatı geleneği içinde *destan* terimi birden fazla anlatı türü ve şekli için kullanılagelmiştir. mesnevilerin bir kısmından başlayarak, bazı manzum hikâyeleri ve anonim edebiyatta ve âşık edebiyatında dörtlüklerle ifade edilmiş ferdî, sosyal olayları anlatan şiirleri; batıda epope denilen ve milletlerin birbiriyle olan mücadelelerini yani kutsalı dile getiren, genellikle manzum olmakla birlikte; manzum mensur karışık ve bazen de mensur olabilen anlatılardır.

Destanlarda bütün bir insanlık yaşamının gizleri saklıdır. Erdemi, iyiliği, yüceyi, kutsalı, kazananı, kaybedeni öğretmekle insanları eğiten, kadim tecrübeyi yaymak, insanları bilinçlendirmek amacıyla, destan anlatma geleneği oluşmuştur. Bu gelenek en eski ve en hacimli anlatı geleneği olarak günümüze kadar gelmiştir. Kökeninin çok geriye gitmesi, kutsala dayanması gibi nedenlerle destanlar, millet muhayyilesinde zamanla sembollere dönüşmüştür. Sembolleri çözümlenmekle bu anlatıların yazılış gayesi olan gizi ortaya çıkacaktır.

Hız. Yuşa, (Şemun, Hız. Yuşa bin Nun, Hoşea, Yeşu, Joshua), Hız. Musa'dan sonra peygamberlik yapmıştır. Yuşa (Yeşu) kelimesinin İbranice aslı Yehoşua (Yeoşua), “Allah kurtuluştur” veya “Allah kurtarır” anlamına gelir. Tevrat'ta belirttiğine göre aslı Hoşea olan bu kelimeyi Hız. Musa, Yehoşua şeklinde değiştirmiş, daha sonra Yeşua olmuş ve Yuşa şeklinde Arapça'ya geçmiştir (Harman, 2013: 43). Bektaşilikle ilgili yazmalarda Yuşa ve Şemun isimleriyle geçmekte olup Şemun isminin daha çok tercih edildiği belirtilmektedir (Topcu, 2021: 70). Hız. Yeşu, Hız. Yusuf'un oğlu Efraim'in adını taşıyan İsrailoğullarının on iki kabilesinden birinin lideri Elişama'nın oğlu olan Nun'un oğludur. Hız. Yuşa, önce Hız. Musa'nın yardımcılığını yapmış, sonra İsrailoğullarının başına geçmiştir (Harman, 2013: 43,44).

2. Hız. Yuşa destanı

Tarihî kişiliğinin yanında iki Bektaşî yazmada Hız. Yuşa'nın destanî hayatı anlatılır. Yazmalarda birbirine benzer motiflerden oluşan Hız. Yuşa destanı, Kadir suresinin açıklaması yapılırken verilir. Açıklamada Hız. Yuşa'nın Beni İsrail peygamberinden biri olduğu ve bin ay Allah yolunda ölüncüye kadar savaşmak suretiyle, Hız. Muhammed'in sahabelerinden, manevi mertebe açısından, büyük olduğu vurgulanır. Yine Hız. Muhammed'in ümmetinin ömrünün diğer ümmetlerden az olduğu belirtilir. Buna kısalığa mukabil Allah'ın Hız. Muhammed'e Kadir gecesini verdiği vurgulanır ve sonra da Hız. Yuşa destanı anlatılır:

Destanda Hız. Musa'nın halifesi Hız. Yuşa, gündüz oruç tutup geceleri namaz kılarak bin ay kâfirlere karşı savaştı. Hız. Yuşa'dan çok Şemun adıyla tanındı. Aslandan korkmayan

adamlar ondan korkardı. Onunla baş edemeyen kâfirler, Hz. Yuşa'yı kendilerinden bir kadınla evlendirdi. Bu kadın, kâfirlerden altın mücevher benzeri menfaat karşılığında kocası olan Hz. Yuşa'nın düşmanlarıyla işbirliği yaptı. Gece uyurken karısı, Hz. Yuşa'nın ellerini ayaklarını bir *iple* kuvvetli bir şekilde bağladı. Hz. Yuşa uyandığında kendini bağlayan ipleri kırıp attı. Neden kendisini bağladığını sorduğunda, karısı; onun kuvvetini görmek için bağladığını, söyledi ve olanları kâfirlere haber verdi. Kâfirler, bu kez kadına *demirden zincir* gönderdi. Yine aynı şekilde karısı, Hz. Yuşa'yı zincirle bağladı. Hz. Yuşa, önceki gibi yine zinciri kırdı attı. Kadın yine durumu kâfirlere haber verdi. Kâfirler, karısından Hz. Yuşa'nın nasıl kontrol edilebileceğini kendine sormasını istediler. Karısının sorusuna Hz. Yuşa, *kendi saçından kesilen sekiz kıl (tüy)* ile bağlandığı takdirde kontrol edilebileceğini, söyledi. Kadın, Hz. Yuşa'nın saçından kestiği *sekiz tüy (kıl)* ile Yuşa'nın ellerini ve ayaklarını bağlayıp kâfirlere haber verdi. Kâfirler, dev gibi adamıyla birlikte, Hz. Yuşa'yı öldürmeye evine gittiler. Evde seksen adamın kucaklayamayacağı kadar kalın bir direk vardı. Hz. Yuşa'yı o direğe bağlayıp kulaklarını kestiler. Bu durumdayken Allah, Hz. Yuşa'ya isteğini sordu. Hz. Yuşa, Allah'tan direğin kâfirlerin üzerine yıkılmasını istedi. Allah'ın izniyle direk kâfirlerin üzerine düşüp onları öldürdü. Hz. Yuşa, oradan kurtuldu ve Allah, Hz. Yuşa'nın yaralarını iyileştirdi (Topcu, 2021: 70, 71).

Destanın ikinci nüshasında ise Rum şehirlerinden birinde yaşayan ve annesinin Allah'a adadığı Hz. Yuşa, hiç kimsenin baş edemediği çok kuvvetli bir kahramandı, silahını bir deve taşırdı. Onun elini ayağını ne kadar kuvvetli bir iple veya zincirle de bağlasalar kontrolü mümkün olmadı. Şehir halkı putperest idi. Hz. Yuşa'nın şehrin dışında bir evi vardı. Yuşa, şehre gelir, halkı Allah'a davet eder ve onlara karşı savaşırdı. Allah, Hz. Yuşa'nın dilediği yerden sular çıkarırdı. Hz. Yuşa, şehir halkından bazılarını esir eder ve mallarını alırdı. Hz. Yuşa gece uyuyunca karısı, *kendi uzun saçlarından kestiği bir tutam kıl* ile Hz. Yuşa'nın ellerini ayaklarını bağladı ve şehirlie haber verdi, halk geldi, Hz. Yuşa uyandı, elleri ayakları bağlanmış. Hz. Yuşa, ellerini zorlayınca kıl bileklerini kesip kemiklerine oturdu fakat kopmadı. Halk, Hz. Yuşa'nın *burnunu, kulağını kesti* ve *gözlerini* çıkardı. Şehrin kâfir beyi¹, köşkünün penceresinden olanları izledi. Hz. Yuşa, kâfir elinde mahvoldu, kendini bu durumdan kurtarması için Allah'a yalvardı. Allah o anda Hz. Yuşa'nın *gözlerini, burnunu ve kulağını* geri verdi ve kuvvetini de artırınca, elini bağlayan saç koptu. Hz. Yuşa, şehrin kâfir beyinin oturduğu köşkün direklerini kopardı, köşk yıkıldı, şehrin beyi, taş altında kalıp helak oldu. Hz. Yuşa, sonra şehirde ne kadar yapılar varsa hepsini yıktı, karısını yakaladı *burnunu, kulağını kesti ve gözlerini çıkardı*. Hz. Yuşa'nın karısı mihnetle can verdi. Hz. Yuşa, şehir halkının tamamını öldürdü (Yz A 3755/21: 97a-b).

Hz. Yuşa'nın tarihî yaşamını gözden geçirdiğimizde, bütün savaşlarında düşmanları üzerinde ezici bir üstünlük kurmakla birlikte, iki noktada zorluklarla karşılaştığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi ve önemli olanı "*Arz-ı Mev'ûd'a girme emri*" geldiğine yaşananlar; ikincisi ise "*Ey*" şehrinin ele geçirilmesi sürecindeki olaylardır.

2.1 Hz. Yuşa'nın Arz-ı Mev'ûd'a girmesi

Allah, Hz. Musa'ya, vaat edilen topraklara gitmeyi emreder. Bu emir üzerine Hz. Musa, on iki kabileden seçtiği birer kişiyi casus olarak Arz-ı Mev'ûd'a göndermiştir. Bunlardan sadece ikisi ilâhî emrin yerine getirilmesini istemiş, diğerleri ise oralarda zorbaların yaşadığını ileri sürüp savaşmayacaklarını söylemiş, ilahi emre karşı çıkmıştır. Emre karşı gelenleri ikna etmeye çalışan Yeşu ile Kâlib, kavmi tarafından taşlanmış, sonra da vebaya yakalanmış, hastalıktan ilâhî inayetle kurtulmuş, imanı ve bağlılığı sayesinde Arz-ı

¹ Bu ismi metinde okuyamadık.

Mev'ûd'a girmekle mükâfatlandırılmıştır. İsrailoğullarından Yeşu ile Kâlib haricindekiler ile yaşı yirmi ve daha yukarı olanların Arz-ı Mev'ûd'a girmesi yasaklanmış (Harman, 2013: 44).

Bu olay Kuran'da da geçer. Hz. Yuşa adı geçmez fakat iki yerde ona işaretle bulunulduğu kabul edilir. Olay, Mâide suresinin 26. ayetinde anlatılır. Burada da genel örüntü benzerdir: Hz. Musa, on iki kabile liderini Kutsal Ülke'de casusluk yapmak için gönderdi. Gidenler gerekli araştırmayı yapıp kırk gün sonra gelip halkın huzurunda raporlarını sundular. Ülkenin süt ve bal gibi zengin nimetleri olduğunu fakat *Anak oğulları denilen halkın dev gibi iri yapılı, devlerin soyundan ve çok güçlü adamlar olduklarını, onlara karşı savaşamayacaklarını* belirttiler. On iki liderin onunun söyledikleri karşısında İsrailoğulları, galeyana gelir. *“Keşke Mısır'da ölseydik; keşke çölde ölseydik, Rabb bizi niçin bu ülkeye getirdi,”* benzeri muhalefetlerini ifade ederler. Fakat on iki liderden ikisi olan Hz. Yuşa ve Kâlib, muhalif topluluğu azarlar. Hz. Yuşa ve Kâlib, hemen oraya savaşa gitmek taraftarıdır. Bu iki kahraman harekete geçti ve şöyle dediler: *“Allah bizden razı olursa, bizi oraya götürecektir ve galip kılacaktır. Allah'a karşı çıkmayın, oranın halkından da korkmayın. Allah bizimledir.”* Bu hitabı duyan halk, Hz. Yuşa ve Kâlib'i, taşladı. Sonra Allah, emrine uymayan bu halkın yirmi yaşında ve üstündekilerin çölde kırk yıl dolaşıp ceset hâline geleceğini; çocukların ise büyüüp bu yeni yetişen neslin vadedilen ülkeye gideceğini bildirdi. Bu buyruğa göre, otuz sekiz yılda Faran çölünden Ürdün'e geldiler. Bu süre içinde Mısır'dan çıkarken genç olan herkes yaşlanıp öldü. Ürdün'ün fethinden sonra Hz. Musa (a.s) de vefat etti. Ardından İsrailoğulları Hz. Yuşa (a.s) ile Filistin'i ele geçirdi (Mevdûdî, 1996: 81).

Hz. Yuşa destanında yer alan *hanımı, çocukları, saçı, kulağı, burnu ve gözünden Kuran'da*, bahsedilmez. Burada, ilahî metinlerin tahrif mantığı da ortaya çıkar. Mecazı gerçeğe karıştıran halk muhayyilesinde zamanla mecazın bağlamları kaybolur. Bu olayların tarihî geçmişi ve evrilmesine, simge mantığıyla dikkat ettiğimizde bunların gerçeklikle bağdaştıklarını ve benzetme ilgisiyle kurulan semboller olduğunu görürüz. Hz. Yuşa destanında *eş-vatan ve çocuk-halk* benzetme ilgisi Eliade'nin şu ifadelerde açıkça görülür: Hz. Yuşa'nın *peygamberliği ile çağrısının anlamını, evliliğindeki değişken durumlarla bağlı görür*. Allah, ona kötü bir kadın ile evlenmesini emretti. Yahve'nin İsrail'i sevmediğini ve İsrail'in artık onun kavmi olmadığını halka duyurmak için bu kadından doğan çocuklara, *Merhamete Ermeyecek (Lo-Ruhama), Halkım Değil (Lo-Ammi)* şeklinde simgesel isimler koymuştu (Eliade, 2015: 422, 423). Bu simgesel anlatımda *“Merhamete Ermeyecek, Halkım Değil”* anlamındaki çocuk isimlerine dikkat edildiğinde *anne-vatan, çocuk-halk* birlikteliği açıkça anlaşılır. Emre itaat etmeyen günahkâr halkı, Hz. Yuşa'nın ellerini ayaklarını bağlar. Allah, iyi niyetli ve affedici olduğunu gösterir. Emre itaat etmeyen topluluğu, hemen helak etmez; hastalıklarla (vebayla), zamanın geçmesiyle toplumun yenilenmesini bekler. Birinci kuşak yani emre itaat etmeyen ilk eş olan kötü kadın, çölde öldükten sonra toplum arınır, dönüşür ve bağlarından kurtulur. İkinci eş ile çocuklar yani emre itaat eden günahlarından arınmış yenilenen ikinci kuşak ile Allah, Hz. Yuşa'yı bağlarından kurtardıktan sonra onların Arz-ı Mev'ûd'a girmesine izin verir.

İlahî emre uymayan kötü kadının çocukları yani idareciler ve halk, dünya zenginliğine yönelir; zevk, sefa ile günahlar işler. Onların bu hâli, kocasına ihanet eden kadın teşbihiyle anlatılır: *“Hoşea'nın sözlerine kavmi tarafından ihanete uğrayan Allah'ın kırgınlığı hâkimdir.”* diyen Eliade, bu anlamı güçlendiren bilgiler verir: İsraililer, Allah'ın seçtiği topluluk, ihanet etmiş, başka bir deyişle kendini Kenan'ın bereket tanrılarına vermişti. İsraililer, bereketin Allah'ın bir lütfu olduğunu bilmiyordu. Oynaşlarının ardından gideceğini; çünkü yiyecek ve içeceklerini onların verdiğini söyleyen kadın, kendine gelen nimetlerin Allah'tan olduğu şuurunda değildir (2:7-10). Eliade, burada Baal ile Yahve yani putperestlik ve tevhidî geleneğin arasındaki, uzlaşmaz çatışmanın yeniden keskinleşerek ortaya çıktığını belirtir (Eliade, 2015: 423).

Baal ile Yahve diğer bir ifadeyle putperestlik ile tevhit inancı arasında kalan toplum, büyük çoğunluğun yani on ikide onunun tam bir iman teslimiyeti olmadığı için, savaşmak üzerine gelen ilahî emre uymaz. Bu durumda günahkâr olmuş toplum yani hanım, liderini yani kocasını ipe, zincirle, saçla kilitleyip bağlar. Hz. Yuşa, bu kilidi açmak için, bıkip usanmadan toplumun imanını kurtararak bağları kırmak için çalışır. Eliade'nin belirttiği “*Tanrılarında ayrılarak zina ettiler*” (2015: 423), ifadesi, Allah'tan uzaklaşan toplumun günahlara dalışını anlatır. Çünkü *zina etmek* deyiimi, günahların ilahi azaba dönüşmesini ifade eder.

İsraililer, tarihini yani inancının sağlam olduğu eski günleri unutmuştur. O günler, onların ilahî sevgiye mazhar oldukları *çocukluk* yıllarıdır. O zaman Allah, İsrail'e, yardım etmiş, onları Mısır'dan çağırıştır. Allah onlara seslendikçe, onlar Allah'tan uzaklaştı. Bu iflah olmaz nankörlüğün cezası da korkunç olacaktır. Tek kurtuluşları, içtenlikle Allah'a geri dönmeleridir (Eliade, 2015: 423).

Otuz sekiz yıl geçer, *toplumun yenilenmeyle* imanlı gençler yetişir. Bu gençler emre itaat eder. Hz. Yuşa, onlarla birlikte fetihlerini gerçekleştirir. Bu suretle Hz. Yuşa'nın elinin ayağının bağları parçalanır, çözülür. Destanda Hz. Yuşa'yı, zaafa düşüren hedeften uzaklaştıran başarısızlığa neden olan esas unsur, *ilahî emre yani şeriata itaatsizliktir; suç, bağlayıcıdır*. Suçun öznesi olan Hz. Yuşa'nın emrindeki insanlar, yani on kabilenin liderleri ve halkıdır. Bu bir düğümdür, günahkârların ölümü ve toplumun yenilenmesiyle düğüm çözülebilmiştir.

Şeriata isyan ile başarı arasındaki bağlantı; Allah'ın, görevinin başında olan Hz. Yuşa'ya seslendiği şu sözlerde açıkça görülür: Ona güçlü ve yürekli olması emredilir. Çünkü halkı, vadedilen ülkeyi almaya o götürecektir. Hz. Yuşa'ya başarılı olabilmesi için Hz. Musa'nın şeriatına tam ve özenle uyması belirtilir. O zaman başarılı olup amacına ulaşabilecektir. Güçlü ve yürekli olması önerilirken; korku ve yılgınlık yasaklanır. Çünkü Allah her yerde onunladır (Yeşu, 1/6-9).

Hz. Yuşa, günahkâr kişilerin kirlendikleri için Allah'a geri dönemeyeceklerini bilir. Fakat Allah'ın sevgisi öfkesinden daha güçlüdür. Gençlik günlerinde, Mısır'dan çıktığında olduğu gibi Hz. Yuşa, İsrailoğulları ile ezgiler eşliğinde çöle gitmek ve yüreğine seslenmek ister. Yahve-İsrail evliliği anlatılır (Eliade, 2015: 424).

Hz. Yuşa'nın *çocukluğa dönme* arzusunda, açıkça *günahsız günlere dönme* isteği sezilir. Evlilik ile adanma ilişkisi, adanma kelimesinin sözlük anlamında da açıkça görülür: Bir isteği gerçekleştirmek için kutsal bir güce yönelik niyette (Allah yolunda) bulunmak; kutsalı uğruna (Allah için), feda olmak, ant içme, nezretme (Akalın, 2005: 20).

Eliade, *hastalıkların kadın ve ip; ölümün ise nihai bağ* anlamına geldiğini belirtir. *Hastalık, ölüm, sihir din* birlikteliğinin dünyanın hemen her yerinde çok popüler olduğunu vurgular (1992: 107). Saçın sihirli bağlayıcılığı Felak ve Nas surelerinin açıklamasında anlatılır. Bu açıklamalarda *kadın, saç, sihir, düğüm, bağ, hastalık ve ölüm* birlikteliği açıktır: Kıskançlığı nedeniyle Yahudi bir kadın, Hz. Muhammed'in saç ve kırık iki tarağının dişleriyle ona sihir yaptı ve sihir aletlerini bir kuyuya attı. Sihirin tesiriyle Hz. Muhammed (a.s.) hasta oldu. Hz. Cebrail iki “*Kul e'uzu*”ları alıp indi, sihirden haber verdi. Hz. Muhammed (a.s.) Hz. Ali'yi sihir aletlerinin atıldığı kuyuya gönderdi. Hz. Ali, kuyunun suyunu boşaltıp kuyuya girdi, kuyudan o *iki tarak dişi üzerindeki on iki saç düğümünün* her birini, birer birer çözüp iki “*Kul e'uzu*”ların *ikisini bir düğüme* okuyunca, düğümler çözüldü ve Resul'ün hastalığı iyileşti (Topcu, 2021: 47, 48).

Buradaki *on iki saç düğümü* ile düğümleri çözen *iki Kul e'uzu* suresi ön plana çıkarken; benzer örüntü, *on iki İsrail kabilesi ve reisleri içinde iki imanlı genç* olan ve diğer onunu dönüştüren iki kahraman *Hz. Yeşu ile Kâlib*, yani *on ikide iki* çok dikkat çekicidir.

Tebbet suresi açıklanırken de *kadın, ip, düğüm, bağ ve ölüm* birlikteliğine yer verilir: Ebu Leheb'in karısı, kıskançlığından ipe sırtına yüklediği dikenli çalı çırpıyı üzerine basıp Hz. Muhammed'in ayaklarının zarar görmesi için Hz. Muhammed'in (s.a.) geçeceği yola dökerdi. Kıskançlığın şiddetinden kıskanma kelimesinin ip kelimesiyle tanımlandığı belirtilir. Deve kılından eğrilerek yapılan ve kıskançlığın cisimleşmiş şekline dönüşen *bu ip*, deve sinirinden veya derisinden *sekiz on kat eğrilerek yapılır* ve Ümmü Cemil'in durumunu ifade eder: Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil, her gün dikenleri taşır ve gece kimse görmeden Hz. Muhammed'in yoluna dökerdi. Bu kadın bir gece odun taşırken rahatlayıp serinlemek için bir ağacın gölgesine oturdu. Kalkıp orada bir duvardan geçerken ayakları kayıp kendisi duvarın bir yanına, sırtındaki yükü ise duvarın diğer tarafına salınıp asılı kaldı ve orada öldü (Topcu, 2021: 52,53).

İnsanların kıskançlıkla yaptığı amelleri yani ipleri, zamanla sihirli bir bağlayıcılık ve düğüm özellikleri arz eder. İnsan, bir ömür yaşar. Her gün yapılan ip gibi ameller, birbirine eklenince ömür yani kader olur. Simge mantığına göre ameller-kıllar, zamanla bağlayıcı bir hırkaya dönüşür. O hırka, Ebu Leheb ve karısı için ateşten bir gömlektir. Bütün ömründe ördüğü hırkadır. Hz. Yuşa veya Hz. İbrahim için ise ateşten koruyan bir gömlektir. Yukardan veya uzaktan bakışla her eylemin ipe benzer görüntüsü, bilinçaltına *ip şeklinde* kazanmış olmalı. Dolayısıyla *her amel, iş, eylem, bir iptir*.

İnanç zafiyeti ve günahlarla iç içe kalan kavmi tarafından Hz. Yuşa'nın eli ayağı bağlanmıştır. Allah, süregelen bu günahlara karşı şöyle buyurdu: Çölde kırk yıl kalacaksınız ve içinizden yirmi yaş ve daha yukarı olanlar çölde ölecek, çocuklar büyüyecek ve onlar, vadedilmiş topraklara girecek (Mevdûdî, 1996: 81). Destanî döngüde şeriata uymayan günahkâr idareciler ve halk, *hain eş* sembolüyle ifade edilir. Bunlar, veba benzeri hastalıklarla zamanla ölür, toplum yenilenir. Bu suretle Hz. Yuşa, kötü kadından boşanmış olur. Bunun karşıt yapısı ilahî şeriata uyan idareciler ve halktır ki bu yeni nesil, *sadık eş* sembolüyle ifade edilir.

Dinî-destanî gelenekte toplumun günahlardan arındırılarak yenilenmesi, ilahi şeriatla baştan aşağıya yani yukarıdan aşağıya gerçekleşir. Hz. Yuşa'nın elini ayağını bağlayan halkı ve idarecileri, başındaki saçlarıyla sembolize edilir. Baş, sağlıklı olursa vücut da sağlığına kavuşur. "*Balık, baştan kokar*" deyiimi de bozulmanın yukarıdan aşağıya gerçekleştiğini ifade eder. Hz. Yuşa, elini ayağını bağlayan kendisinin veya karısının saçlarının yani memleketindeki idarecilerin ve halkın, hastalıklarla (vebayla) ölüp toplumun yenilenmesiyle; ilahi emre itaat eden ve bir Allah'a inanan ideal toplum kurulmuş olur. Bağlarından kurtulmuş olan Hz. Yuşa, bu toplulukla Arz-ı Mev'ûd'a girer, *ilahî vaat* da gerçekleşir.

2.2 Hz. Yuşa'nın Ey şehrine girmesi

Hz. Yuşa, yaklaşık üç bin askeriyle Ey şehrine saldırdı ve ani bir bozguna uğrayınca büyük bir zayıatla geri çekilmek zorunda kaldı. Hz. Yuşa, bu yenilginin kendi adamlarından bazılarının işledikleri günahlara karşı, *ilahi bir ceza* olabileceğini düşünmüş ve suçluları bulmak için de kuraya başvurmuştu. Kura Ahan'a çıktı. Ahan, savaşta ele geçen her şeyin yakılması gerekirken, ganimetlerden bir kısmını kendine sakladığını itiraf etti. Bunun üzerine Hz. Yuşa, Ahûr vadisinde tüm Ahanlıları ve hayvanlarını taşıyıp öldürttü, eşyalarını da yaktırdı. Sonra da bir harp hilesiyle Ey şehrini ele geçirdi (Seyfi, 2016: 172).

Burada Hz. Yuşa'nın başarısızlığının nedeni yani ellerini ayaklarını bağlayan günah, hırsızlıktır. Düşmana karşı feci bir yenilgiye uğrayan Hz. Yuşa, bunun bir günahattan olabileceği düşüncesiyle kura çekerek suçluyu tespit etmiş ve günahkârları da cezalandırmıştır. Böylece elini ayağını bağlayan sihirli günah bağlarını, *günahkârları öldürüp mallarını yakmakla*, parçalayıp atmıştır. Destanda saç simgesine karşılık gelen temel bağlayıcı unsur, hırsızlık yapan *günahkâr idareciler, baştaki adamlardır* ki; bu adamlar, işledikleri günahlarla yani *hırsızlıkla* Hz. Yuşa'nın ellerini ayaklarını bağlamış ve onu, etkisiz hale getirmiştir. Bağ unsuru burada yöneticilerin şeriata uymayarak işledikleri *hırsızlık ve benzeri günahlardır* ki, başta bulunanların bu amelleri, *eli ayağı bağlayan kıl, inançsızlığın ve günahların bedenlenmiş şekli* olarak yorumlanabilir.

Yine günahların bağlayıcılığı ve bir ip özelliği göstermesi, Humeze suresi 9. ayetin açıklamasında da ön plana çıkar. Burada, *hırsızlık, ip, zincir, bağlanma ve ölüm birlikteliği* dikkat çekicidir:

Ey örtülen, çekilen direklerden, ipten, zincirden veya *aleyhim'de* cer harfinin zamirinde hâl ifade eder. Ne şekilde kapatılır, kilitlenir? "*Fî 'amedî mumeddedetin*": Örtük uzatıp gelen ipten zincir olduğu hâlde. Ne gibi? Takdir edilmiş, imbikten çekilmiş gibi. Öyle imbikten çekilmiş ki, onun ile hırsızlık yapmış adamı bağlayıp asar gibi. Böyle insanların ayaklarını bağlayıp ellerinde ateşten kelepçeyle, boğazlarına ateşten tunç takıp ateşten sandığın içinde, Veyl deresinin kapısını örtüp ömrünün kapısının üzerine uzatıp bağlar (Topcu, 2021: 60,61). Bu ifadelerde inançsızlık ve günahların ebedi bağlayıcılığı açıklanır.

2.3 Destanın sembolleri üzerine bazı tespitler

Destanda yer alan insan bedeni, aile ve toplum yapısı benzerliklerinden kurulan semboller üzerinde duracağız.

Tasavvufta saç kesettir, saçtan kurtuluş yani *kellik* arınmışlığa işaret eder. Bu durum, kötülüklerden arındırma ve *dünyevî arzularından uzaklaşmayı* ifade edilebilir (Şimşek, 2017: 47). Keloğlan, aklını kullanarak, şansıyla veya olağanüstü yardımcılarıyla başarıya ulaşır. Otoriteyi arkasına almadan aklı ön plana çıkarması önemlidir. O, kötülükleri cezalandırır, iyileri mükâfatlandırır. Tasavvufî çevrelerde çocuklara keçeli (kel) oğlan denilir (Şimşek, 2017: 51). Hz. Ali'ye, saçlarının dökülmüş olması nedeniyle kel denildiği belirtilir (Yıldırım, 2006: 43). Buradan hareketle *dinî-tasavvufî çevrelerdeki Keloğlan'ın Ehl-i Beyt'i* ifade ettiği söylenebilir. Kelliğin saç-sakal zıtlığı üzerinden dünya-ahiret zıtlığını temsil ettiği düşüncesindeyiz. Bu düşüncemizi saç ve sakalın fonksiyonlarına dikkat ettiğimizde Keloğlan ve Köse ikileminde belirginleştiğini görürüz. *Saç*, doğumla birlikte sahip olduktan sonra yaşlandıkça insandan uzaklaşan değerlere benzetilir. Bunlar verasetle gelen iktidar vb. dünyevî değerlerdir.

Sakallar ise buluş yani mükellefiyet yaşına gelmekle birlikte ortaya çıkar ve ölünceye kadar korunur. Fonksiyonlarına dikkat edildiğinde mükellefiyet yaşına gelmekle birlikte, yüzde çıkmaya başlayan sakalın dinî ve uhrevî değerlerin simgesi olduğunu ve köse-kel tezaadının saç-sakal sembolizmiyle dünya-ahiret karşıt yapılarını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu sembolizmi Keloğlan-Köse masallarının ana örgüsüne dikkat ettiğimizde açıkça görürüz. Keloğlan'ın babası yani dünyevî iktidarı yoktur, annesiyle yani halkla hemhâldir. Kösenin de annesinden pek bahsedilmez. Keloğlan; *padişahlar padişahının kızıyla* yani *Allah'tan gelen vahiy/söz* ile evlenince yani birlikte olunca bütün dertlerinden kurtulur ve artık hiçbir eksikliği problem değildir. Dikkatle bakıldığında Keloğlan tiplerini konu edinen masalların ana örgüsünün dini-tasavvufî semboller bütünüyle kurulmuş olduğunu görebiliriz. Bu yönüyle bakıldığında dinî semboller, destan sembollerini çözümlenmede yol gösterici olabilir.

Ayrıca gökten bakışla, yerdeki her hareket, iş ve eylemlerin her birinin bir kıl görünümüne sahip olduğu fark edilir. Saç, bir ucunun kontrolü bize bağlı, diğer ucu sonsuz hareket edebilmesi imkânlarıyla; cüzî irade ile ilahî takdire bağlı yapabilirlik arasında benzerlik kurulmuş; sınırsız hayaller, meyiller ve arzulardan doğan iş ve eylemlerin simgesine dönüşmüştür. Benzer anlam dik saçlı insanların, asi ve sinirli bir mizaca sahip olduğu inanişında da görülür. Başın üst kısmındaki dik saçların yere/yerele bağlı olup yukarıyla irtibatı olmaması nedeniyle yerele bağlı olmakla birlikte, göksel ve kutsaldan bağını kesmiş kişileri simgeleyebilir. Yine saçların, zamanla siyahtan beyaza dönüşü, dökülmesi, başın çeşitli yerlerinde bulunması, dik ve yatay durması vb. fonksiyonlarla, birçok bilinçdişî anlamın göstergesi olduğu söylenebilir.

Baş kelimesinin sözlükte geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu görülür: Kafa, ser; bir topluluğu yöneten kimse. Başlangıç, temel, esas, arazide en yüksek nokta; Bir şeyin toparlakça ucu, uçlarından biri; Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet; Sarraflık hakkı: Bir şeyin yakını veya çevresi; Önem veya yönetim bakımından ileride olanı, en önemli, en üstün anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz; güreşçilerin en yüksek derecesi; teknelerinin önü (Akalin, 2005: 125).

Baş kelimesinin bu anlamlarında bizim için en önemlisi, lider anlamına gelen ve toplum yapısı ile insan vücudu benzerliğinden üretilmiş olan *bir topluluğu yöneten kimse* manasıdır. Sosyolojik yapının insana benzetilmesiyle, yöneticilerin de başa teşbihi neticesinde; baştaki organlar olan saç, sakal göz, kulak, ağız, burun, alın, yüz; yönetim birimleriyle benzeştirilir. Vücudun diğer kısımları olan boyun, gövde, kollar, eller, bacaklar, ayaklar ve parmaklar ise toplumun yönetilen bölümlerine benzetilir. *Akıl, yönetime hâkim unsurdur; kalp ve duygusallık ise halkın özelliğidir.* Özellikle eğitim terminolojisinde *akıl ve kalp birlikteliği, yönetici-halk birlikteliğini* yani *milli birliği* simgelemektedir.

Toplum, ilahî şeriatla kirlerinden/günahlarından arınıp temizlenir, şeytanî sihirli bağlarından kurtulur, canlanır ve mükemmelleşir. Türkçemizde “Pislik!” ifadesinin anlamına dikkat edildiğinde bu durum açıkça görünür. Dünyanın güzelliklerine aldanıp kendini, belden üstü güzel bir kız (dünya); belden altı da yılan (nefis) olan şahmeranın yuttuğu adamın bir zaman sonra neye dönüşeceği bellidir. Tasavvufî metinlerde, insan vücudunun belden üstü *rahmani cenneti ve belden altı şeytani-cehennemi unsurları temsil eder* (Topcu, 2021: 98).

Kâfirler, bir araya gelerek Hz. Yuşa ile nasıl mücadele edeceklerini görüştüler, bir kadın ile ona karşı koyabileceklerine *karar verdiler*. Kendilerinden bir kadına maddî imkânlar sunarak Hz. Yuşa ile *evlendirdiler* (Hikâyet-i Şem'un, 3755/21: 97a-b). Hz. Yuşa'nın hanımı, maddî menfaat karşılığı kâfirlerle işbirliği yaptı (Topcu, 2021: 70).

Aile ile toplum benzeşmesinde *eş*, kahramanın vatanıdır. Kesikbaş hikâyesinde devler, aile reisinin başını keser, hanımını kaçıırır ve çocuklarını da yer. Kesikbaş, başı koltuğunda, yardım almak için peygamberin huzuruna çıkar. Hz. Peygamber yardım için Hz. Ali'yi gönderir. Hz. Ali, yeraltı devlerini öldürerek ona yardım eder. Önceleri kirli akan su kaynakları atık temiz akar. Kesikbaş'ın önce başı, sonra da karısı çocukları geri gelir, düzen yenilenir (Argunşah, 2002).

Hz. Ali, ilimin ve askerin simgesidir. Başın kopartılıp sonra geri gelmesinde; *yöneten baş ile, yönetilen vücut ile, kadın vatan ile, çocuklar, halk ile benzeşir* (Topcu, 2019: 15). Eğitimle ilgili genel ifadelerden olan *akılla kalbin birleşmesi veya ayrışması*, aydınla halkın; baş, beyin, gövde kelimeleriyle ifade edilmesi yaygın bir beyan tarzıdır. Yakup Kadri'nin, halk, siyasi partilerden ümidini kesince *“beyinlerinin gövdelerinden ayrıldığını görürüz,”* ifadesi de aynı anlamı güçlendirir (Karaosmanoğlu, 1961).

Karısı, bir gece Hz. Yuşa'yı, bir ipe kuvvetli bir şekilde bağladı. Hz. Yuşa, uykudan uyandığında kendini bağlayan ipleri kırıp attı ve karısına ellerimi neden bağladığımı sordu? Karısı, onun kuvvetini görmek için bağladığını söyledi. Kadın, olanları kâfirlere haber verdi ve kadın, kâfirlerin sözüyle hareket etti. Kâfirler, Hz. Yuşa'nın karısına demirden zincir yaptırıp gönderdi. Kadın bu kez uykudayken Hz. Yuşa'yı zincirle bağladı. Hz. Yuşa, önceki gibi yine zinciri kırdı, attı. Hz. Yuşa'nın karısı, her durumda olanları kâfirlere haber verdi (Topcu, 2021: 70). Zincir, hiyerarşik üst yönetim yapısının sembolüdür (Topcu, 2019: 367).

Kâfirler, karısından Hz. Yuşa'nın nasıl kontrol edilebileceğini kendine sormasını isterler. Düşmanları, Hz. Yuşa'nın karısının ısrarları sonunda, *Hz. Yuşa'nın saçından kesilen sekiz tüy* ile bağlandığında (Topcu, 2021: 71), diğer nüshada ise *insan saçı ile bağlandığında* kontrol edebileceğini öğrenir (Hikaye-i Şemun, 3755/21: 97b). Karısı, gece uykuda iken, saçından kestiği *sekiz tüy* ile Hz. Yuşa'nın ellerini ayaklarını bağlayıp kâfirlere haber verdi. Kadın ile kâfirler yüz dev gibi adamıyla birlikte, Hz. Yuşa'yı boğazlamaya evine gittiler. Evde büyük bir direk vardı. Hz. Yuşa'yı o direğe bağlayıp kulaklarını kestiler (Topcu, 2021: 71). Hz. Yuşa'nın karısının uzun saçları varmış, Hz. Yuşa uyuyunca karısı, *o uzun saçlarından bir tutamını* kesti ve Hz. Yuşa'nın elini kuvvetli bir şekilde bağladı. Sonra kâfirlere haber verdi, tüm şehir halkı geldi. Hz. Yuşa uyandı, ellerini zorlayınca kıl bileklerini kesip kemiklerine oturdu fakat kopmadı. Halk Hz. Yuşa'nın *burnunu, kulağını kesti ve gözlerini çıkardı* (Hikaye-i Şemun, 3755/21: 97b).

Bu durumda Allah, Hz. Yuşa'ya vahiyle isteğini sordu. Hz. Yuşa, direğin kâfirlerin üzerine yıkılmasını istedi, Allah duasını kabul etti, direk kâfirlerin üzerine düştü, kâfirler öldü, Hz. Yuşa kurtuldu, kesilen *kulakları* yerine geldi. Diğer nüshada ise şehrin beyi, köşkünde oturup pencereden olanları izledi. Hz. Yuşa, kâfir elinde mahv oldu, kendini bu durumdan kurtarması için Allah'a yalvardı. Allah o anda Hz. Yuşa'nın *gözlerini, burnunu ve kulağını* geri virdi ve kuvvetini artırınca elindeki saç koştı. Beyin oturduğu köşkün direklerini kopardı, köşk yıkıldı; bey, taş altında kalarak helak oldu. Hz. Yuşa, sonra şehirde ne kadar yapılar varsa hepsini yıktı, kadını yakaladı *burnunu kulağını kesti, gözlerini çıkardı* ve o kadın mihnetle can virdi. Şehir halkının tamamını öldürdü (Yz A 3755/21: 97b).

Dede Korkut'ta da benzer bir örüntü vardır. Kadın, arazi, toprak, yurt anlamlarında kullanılır (Eliade, 2003: 243-244). Tepegöz, Aruz kocanın hâkimiyet bölgesinde yani evinde ortaya çıkarak zamanla artan sorunlarla uğraşır. Tepegöz, kadının sütünü sömürür, çocukların burun ve kulağını yer. Süt sağlayıcı kadın, halkı besleyen araçları yani toplum düzeni ve refahını sağlayan araçları simgeler. Burun ise ekonomik döngüyü sağlayan araçların; kulak ise ulaşım ile iletişimin sembolüdür (Topcu, 2019: 360). Gözü kör etme girişimi ise hadım etmeye yöneliktir (Çobanoğlu, 2002: 156). Basat'ın Tepegözü öldürdüğü hikâyede birinin gözünü kör etme, onun yaşam gücünün ve en hayati yaşam özünün taşıyıcısı ve en stratejik güç unsurları olan yetişmiş gençliğini yok etme girişimi olarak değerlendirilir (Topcu, 2019: 364).

3. Sonuç

Sembollerin anlamlarını doğru tespit edebilmek adına önce, Hz. Yuşa'nın tarihi kişiliği ile destani hikâyesinin mukayesesi sonucunda, *ilahi emre* yani *şeriata uymak ile başarı; uymamak* ile de *başarısızlık* arasında keskin bir neden sonuç ilişkisi vardır.

Bektaşiliğin Yeniçerilerin resmi mezhebi olması ve Hz. Yuşa destanına Bektaşî metinlerinde yer verilmesi ve anlatının konusuna dikkat ettiğimizde; bu destanın *askeri başarı ve başarısızlık* arasındaki belirleyici unsurlar üzerine yoğunlaştığını görürüz.

Askeri başarı ve başarısızlıktaki belirleyici unsurlar, başta bulunun ve yönetimin simgeleri olan organlardan *saç, burun, kulak, göz* kelimeleri ile ifade edilmiştir.

Ayrıca yönetim birimlerini etkisiz bırakan bağlayıcı unsurlar olarak ip, zincir ve saç kullanılmıştır. Destanda saç simgesinin askeri başarı ve başarısızlıkta belirleyici unsur olması, zincirin ve ipin ise saça bağlı olarak şekillenmesi bir simge bütünlüğü içinde çözümlenmiştir. Netice itibarıyla saç; başta ve en üstte bulunmasıyla lidere; zincir: hiyerarşik alt yapı birimlerine; ip ise halka benzetilmiştir. Bunların her bir, sosyolojik yapının bir bölümünü ifade eder. Bu bölümler arasındaki sağlıklı iletişim ilahi şeriatla gerçekleşir. Şeriatın dışına çıkma günaha yönelme, bir ceza ile karşılık bulur. Liderlerin şeriatın dışına çıkışı, kesin yenilgiye ve felakete neden olur. Bu durumu tedavi etmenin çaresi yoktur ancak mucizevi bir ilahi müdahale ile iyileşme olabilir. Zincirle ifade edilen alt yönetim birimleri olan hiyerarşideki bozulma da bağlayıcıdır fakat nispeten bu bozulma kuvvetli bir müdahale ile iyileştirilebilir. Yine halktaki bozulma da bağlayıcıdır fakat bunu tedavi etmek diğerlerine göre daha kolaydır.

Hz. Yuşa destanı ile Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü destan arasında, kullanılan semboller açısından, önemli benzerlikler olduğu görülmüştür. Destanda, insan vücudunun, ailenin, toplum yapısının benzerliklerinden simgeler üretildiğini tespit edildi.

İncelemede yer verilen semboller tablosu

Semboller	Anlamları
<i>Akıl</i>	Yönetici
<i>Anne, Eş, Kadın</i>	Memleket, toplum, arazi, toprak, vatan
<i>Baba</i>	İlahi güç, iktidar
<i>Bağı çözmek</i>	İmanını kurtarmak
<i>Baş</i>	Yöneticiler
<i>Burun</i>	Ekonomik değeri olan varlıklar
<i>Çocuk</i>	Halk, tebaa
<i>Çöl</i>	Dönüştürücü unsur
<i>Düğüm</i>	Bağlayıcı günahlar, çözümsüzlük, sihirli güç,
<i>Eli ayağı bağlanma</i>	İş yapamaz olmak
<i>Emre uymamak</i>	İmansızlık, inançsızlık
<i>Ev</i>	Hâkimiyet bölgesi
<i>Evlilik, Evlenme</i>	Birlikte olma, iş birliği yapma, adanma, itaat etme
<i>Gözü kör etme</i>	Neslini, gençliğini, stratejik gücünü yok etme
<i>Günah</i>	Başarısızlığın nedeni, kir, kötü kadın, şeytani, sihirli bağlayıcı unsurlar.
<i>İp</i>	Hastalıklar, veba, bağ, öldürücü veya arındırıcı ceza.
<i>İmanla şeriata, ilahi emre uymak</i>	Temizlenme, Allah'a sığınarak şeytani ve sihirli bağlardan kurtulmak.
<i>Kadın (ihanet eden)</i>	Günahkâr toplum
<i>Kadın (Namuslu)</i>	İdeal toplum
<i>Kalp</i>	Halk
<i>Kulak</i>	Ulaşım, iletişim
<i>Kurtuluş</i>	Allah'a dönmek
<i>Ölüm</i>	Parçalanma, nihayi bağlanma.
<i>Saç, kıl</i>	Başta bulunan kişiler, idareciler
<i>Vahye uyanlar</i>	Kâfirler için bir bağ
<i>Vahye uymayanlar</i>	İnananlar için bir bağ
<i>Kalp, gövde</i>	Yönetilenler
<i>Yakma, öldürme</i>	Temizleme, bağlarından kurtulma
<i>Zina etmek</i>	İnançsızlığın eyleme yani günahlara, ilahi azaba dönüşümü

Zincir

Hiyerarşik yönetim yapısı.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., (2005). *Türkçe Sözlük* (R. Toparlı, Dü.), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Argunşah, M., (2002). *Kirdecî Ali, Kesik Baş Destan*,. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö., (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ.
- Eliade, M., (1992). *İmgeler Simgeler*, Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M., (2015). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1* (L. Aslan, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. Tefhîmü'l Kur'ân. Trc. Muhammed Han Kayani. İstanbul: İnsan Yayınları, c. II, 1996
- Harman, Ö. F., (2013). Yûşa' . *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, s. 43-45.
- Hikâyet-i Şem'un (06 Mil Yz A 3755/21). Ankara Milli Kütüphane Yazmalar.
- Karaosmanoğlu, Y. K., (1961, 12 16). Senatonun Kararı, *Ulus*.
- Seyfi, A. R., (2016). Üçüncü Bab Hazret-i Yûşa' (as) ve Beni İsrail. (M. E. Düzdar, Dü.) *Sebilürreşad Mecmuası*, 8(183-208), 171,172.
- Şimşek, E. (2017)., Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(11), Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan.
- Topcu, M., (2019). "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü" Hikâyeyi Psikanalitik Yaklaşımla Okuma . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 354-372.
- Topcu, M., (2021). *Kitâb-ı Muğrib Hacı Bektaş-ı Veli*,. Ankara: Grafiker.
- Yıldırım, E., (2006). Celal Aynasında Bir Potre: Hz. Ömer. *Diicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1).